

BORBA PROTIV „SRPSKOG NACIONALIZMA“ I POLITIČKI PROGONI SRPSKIH INTELEKTUALACA U BANJALUCI SEDAMDESETIH I OSAMDESETIH GODINA 20. VIJEKA

Doc. dr Nikola Ožegović*

APSTRAKT: *Tema borbe KPJ/SKJ protiv „srpskog nacionalizma“ i progona srpskih intelektualaca u SR Bosni i Hercegovini do sada nije temeljno historiografski obrađivana. U ovom radu smo pokušali da, na osnovu arhivske građe, štampe, memoara, razgovora sa učesnicima i svjedocima događaja kao i literature, prikazemo kako su se na području Banjaluke Savez komunista Jugoslavije i državni organi borili sa onim što je, u okviru ideologije vladajuće partije, ocjenjivano kao „srpski nacionalizam“. Obuhvaćen je period od 1970. pa do pred kraj osamdesetih godina. Nastojali smo da, korišćenjem najrazličitijih izvora prikazemo šta je to važilo za „srpski nacionalizam“ a zatim ideološku osnovu, kontekst i politički i društveni mehanizam progona intelektualaca na području Banjaluke, regionalnog centra Bosanske Krajine koja je većinski bila naseljena srpskim stanovništvom.*

KLJUČNE RIJEČI: „Srpski nacionalizam“, političke afere, politički zatvorenici, intelektualci, Savez komunista Jugoslavije, Banjaluka, Bosna i Hercegovina, Univerzitet u Banjaluci

„Nacionalističke i partikularističke težnje“ u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini osjetnije su se javile već sredinom pedesetih godina u intelektualnim krugovima tj. u naučnoj i kulturno-prosvjetnoj sferi.¹ Rasprave o srednjovjekovnom periodu bosanske države i bogumilima, kasnijim muslimanima, kao navodno jedinom autohtonom stanovništvu prerastale su u rasprave o statusu BiH u jugoslovenskoj državi. Muslimanska politička i intelektualna elita je bila sve glasnjia u isticanju

* Međunarodni naučni saradnik, Nacionalni istraživački univerzitet, „Viša škola ekonomije“, Moskva, Ruska Federacija.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6129-3873>; E-mail: nozhegovich@hse.ru

¹ Драженко Ђуровић, *Политички односи у Босни и Херцеговини 1945–1958*, (Источно Сарајево – Бања Лука: Институт историјских наука – Универзитет у Источном Сарајеву, Архив Републике Српске, Удружење архивских радника Републике Српске, 2024), 486.

zahtijeva za dobijanjem matične republike koju su imale sve druge nacije u zemlji. Taj zahtjev je naročito bio pojačan od početka sedamdesetih godina, usljed sve vidnije decentralizacije zemlje ali i činjenice da je novoproglašena muslimanska nacija prvi put 1971. postala većinska u BiH.²

Profesor Univerziteta u Sarajevu Nikola Koljević, srpski intelektualac iz Banjaluke, i sam je uočavao takve pojave od početka šezdesetih kada su u Sarajevu kružile vijesti kako pojedini intelektualci odlaze u Beograd ili Zagreb. Koljević je nakon raspada zemlje zaključio da je ustavom iz 1974. „umesto demokratizacije“, došlo do „feudalizacije jugoslovenskog društva“. To je podrazumijevalo „represiju, jer je kontrola nad pojedincima, posebno nad intelektualcima (koji su, izgleda, uvek sumnjivi) mogla da bude neposrednija“. „Posebno je bilo teško ostati i opstati u sarajevskoj sredini“. Sa jedne strane, smatrao je Koljević, bilo je jasno da je postojala namjera da se na kulturnom planu stvore osnove nove, bosanske ili bošnjačke, nacije i da se Srbi i Hrvati odvoje od matičnih zemalja, dok je sa druge strane postojalo shvatanje da je Bosna posljednji bastion dogmatskog komunizma.³ Optužba za nacionalizam je bila veoma teška ali često i vrlo neprecizna. Kako je kriza u zemlji rasla, „srpski nacionalizam“ je sve više postajao poštapalica kojom su žigosani svi oni Srbi koji su ukazivali na neravnopravan položaj Srbije u Jugoslaviji, dugotrajnu ekonomsku krizu ili stradanje sunarodnika na Kosovu i Metohiji.⁴ Rasprave o političkim i nacionalnim temama su naročito bile opasne u BiH. Na osnovu atmosfere na sjednicama CK SKJ, predsjednik Predsjedništva SFRJ Petar Stambolić je zaključivao da je iz BiH „duvao ledeni vetar protiv svake slobodne misli“.⁵

Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina, na udaru su se našli brojni pojedinci i grupe iz sve tri nacije u BiH. Brojni srpski i hrvatski intelektualci su se, usljed represije, iselili iz Sarajeva u Beograd i Zagreb, dok su represirani muslimanski intelektualci ostajali u svojoj „matičnoj“ republici.⁶ O duhu sedamdesetih godina u Jugoslaviji i naročito u BiH, rječito svjedoče i polemike koje je izazvala *Istorija Jugoslavije* autora Ivana Božića, Sime Ćirkovića, Milorada Ekmečića i Vladimira Dedičera. Pojava prve sinteze jugoslovenske istorije nakon četiri decenije, izazvala je niz oštrih političkih osuda kojima su se priključili hrvatski i muslimanski istoričari.⁷ Pri-

² Isto, 487–492.

³ Никола Кољевић, *Стварање Републике Српске. Дневник 1993–1995. Књига I*, (Београд: ЈП Службени гласник, ЈУ Службени гласник Републике Српске, 2008), 46–52.

⁴ Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тута до Милошевића*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021), 384.

⁵ Isto, 461–462.

⁶ Pored ostalih srpskih i hrvatskih intelektualaca koji su se iselili, to su bili ekonomista Vojislav Zeremski, istoričar umjetnosti Žarko Vidović, politički filozof Ljubo Tadić, arhitekta Bogdan Stojkov, pisac Vojislav Lubarda, književni teoretičar Novica Petković, pjesnik Rajko Nogo, pisac Meša Selimović, sociolog Zoran Vidaković, enciklopedist Tomislav Ladan, sociolog kulture Mladen Čaldarović, filozof Vanja Sutlić, estetičar Ivan Foht, filozof Andrija Krešić, politikolog Nerkez Smailagić, sociolog religije Esad Ćimić, pravnik i disident Vojislav Šešelji i dr. Чедомир Антић, Ненад Кеџмановић, *Историја Републике Српске*, (Београд: НИП Недуљник, 2016), 242–243.

⁷ Milorad Ekmečić, „Odgovor na neke kritike 'Istorije Jugoslavije' (XIX vijek)“, u: *Istorija Jugoslavije u svjetlu kritike: polemike u jugoslavenskim časopisima 1973–1976*, priredio Božidar Jakšić,

sjećajući se te atmosfere godinama kasnije i bezbrižnosti Vladimira Dedijera u vezi sa tim, Ekmečić je rekao: „Međutim, ja sam se bojavao bosanskih političara, koji ništa drugo nisu znali nego da nekoga prekolju“.⁸ Posmatrano u odnosu na druge republike i pokrajine, BiH je imala najveći udio u broju političkih osuđenika u periodu 1972–1975. nakon Hrvatske i 1981–1985 nakon Kosova. Moglo bi se procijeniti da je na 100 političkih osuđenika u Jugoslaviji, u periodu 1954–1985, 35 osuđeno u Hrvatskoj a 30 u BiH, s tim da se u BiH vodilo računa o nacionalnoj simetriji osuđenika.⁹ U opštini Banjaluka, kao i u cijeloj regiji Bosanska Krajina, Srbi su činili natpolovičnu većinu stanovništva i na tom prostoru Partija je budno pratila i progonyla „srpski nacionalizam“, kao najprisutniji.

Borba protiv „srpskog nacionalizma“ i progony sedamdesetih godina

Oštroj osudi i zabrani, zbog srpskog „nacionalizma“ i „šovinizma“ bio je podvrgnut zbornik radova *Krajina i Krajišnici – II*, koji je izašao u privatnom izdanju profesora Šumarskog fakulteta u Beogradu u penziji, Jovana Zubovića. Zubović, rodom iz okoline Banjaluke, u patriotskom i društvenom radu je učestvovao još od mladosti i studentskih dana u Beču, u godinama pred i tokom Prvog svjetskog rata. U Beogradu je 1967. i 1969. godine objavio pregled srpske istorije do 1918. u dvije manje knjige, pod naslovima *Srbi u prošlosti* i *Srbi u prošlosti II*, pod pseudonimom, kao Jovan Potkozarac.¹⁰ Ideja o istraživanju prošlosti i aktuelnih problema Bosanske Krajine šezdesetih godina potekla je od nekoliko profesora Beogradskog univerziteta koji su željeli da nastave rad starijih srpskih krajiških rodoljuba i proučavalaca koji su bili pobijeni, umrli ili se razišli, a među kojima su bili Petar Rađeno-
vić, Petar Gaković, Milan Karanović, Vaso Glušac i drugi. Međutim, odziv je ocijenjen kao osrednji. Zubović, ukazujući na „pokriveni strah“ i „demoralisanje“, pisao je o brojnim kritikama koje su pratile pojavu zbornika *Krajina i Krajišnici I* 1968. godine, uključujući odbijanje poziva za saradnju, pa i vraćanje odštampanog zbornika i od uprava nekih narodnih biblioteka u BiH. Teme koje je trebalo proučavati su se ticale Drugog svjetskog rata tj. „kako je došlo do pokolja na Krajini, kako su borbe vođene, po koju su cenu bitke dobijane i kako su iskorišćene“. Bilo je predviđeno ispitivanje brojnih „otvorenih pitanja“ kao što su opšta zaostalost i zapostavljenost Krajine, iseljavanje stanovništva, nerazumno iskorištavanje njenih prirodnih bogatstava i sl.¹¹ O strahu, „koji je ostao još od okupacije, u Krajini napose od ustaša i nji-

---

(Zemun–Zagreb–Sarajevo, Udruženje za kulturu povezivanja Most Art Jugoslavija, Srednja Europa, Buybook, 2022), 215–217.

⁸ Милош Јевтић, *Жива реч Милорада Екмечића*, (Горњи Милановац: Дечје новине, 1990), 48.

⁹ Srđan Svetković, „Struktura političkih osuđenika u Srbiji i Jugoslaviji 1945–1985“, *Hereticus. Časopis za preispitivanje prošlosti*, Vol. VII (2009), No 1-2, 78–79.

¹⁰ Јован Поткозарац, *Срби у прошлости*, (Београд: Издаје Јован Зубовић, 1967); Јован Поткозарац, *Срби у прошлости II*, (Београд: Издаје Јован Зубовић, 1969); *Српски биографски речник*, главни уредник Чедомир Попов, 3, Д-3, (Нови Сад: Матица српска 2007), 923–924.

¹¹ Јован Зубовић, „Пристап“, у: *Крајина и Крајишници I*, (Београд: Издаје Јован Зубовић, 1968); 3–4; Јован Зубовић, „Како да проучавамо Крајину?“, у: *Крајина и Крајишници II*, (Београд: Издаје Јован Зубовић, 1970), 14–19.

hovich zverstava“, Zubović je pisao: „U nekim je krajevima zavladao kukavičluk i strah kakav se ne pamti od Turaka. (...) Ljudi ostavljaju srpsko ime i nazivaju se pravoslavicima, zaboravljaju srpsku prošlost, ostavljaju pismo ćirilicu i srpske običaje, čak i slavu posebno obeležje Srba. Srpski jezik nazivaju naš jezik, u novije vreme srpsko-hrvatski, srpske narodne pesme nazivaju naše narodne pesme, bez srpskog obeležja. Kad spomenu srpsko ime okreću se i gledaju oko sebe da ih ko ne sluša; i slavu slave krijući, a sveću zaklanjaju zastorom“.¹²

U nekim priložima u zborniku neskriveno su iznošene kritičke primjedbe ili razmatranja koja su bila u suprotnosti sa zvaničnom ideološko-političkom platformom. Tako je Zubović, pišući o „promenama u duhovnom životu i ponašanju naroda koje su mogle nastupiti od 1931. do 1948“, zaključio: „Pokazalo se, na kraju, da u delu naroda postoji i sklonost da se popušta i prašta po zahtevu bratstva i jedinstva. Ne smemo ipak tvrditi da je odluka da se sve oprosti i zaboravi u celom narodu prihvaćena. Rane su isuviše ljute i suviše duboke da bi mogle brzo i lako da zacele“.¹³ Isti autor je pisao: „U školama na Krajini uči se danas i latinica i ćirilica. I po Ustavu oba su ova pisma ravnopravna, ali u životu sve više prevlađuje latinica; uzima se da je ona i pobedila. Ćirilicom u Krajini služe se danas samo srpska pravoslavna crkva i neki stariji Srbi. Sve drugo prešlo je na latinicu, i ljudi i ustanove, republičke i opštinske, i društvene organizacije (komunistička partija, socijalistički savez, sportske, omladinske i ženske organizacije). I skoro sve što se ovde čita štampano je latinicom: i udžbenici, i knjige i novine – Sarajevsko oslobođenje, Vjesnik u srijedu, Zagrebačka borba, Banjolučki glas; od beogradske štampe još se mnogo čita Politika, manje Borba, a po izlozima vidi se i po koji udžbenik, ređe i druge knjige štampane ćirilicom. A već se i stare naše povelje, zapisi i natpisi, pisani ćirilicom, preštampanjavaju latinicom. I tako je ovde ustavna odredba o ravnopravnosti pisama praktično prevaziđena“.¹⁴ Problematičan je bio i tekst autora J. P. „Doba sadašnje“ u kome se kaže: „U novoj saveznoj državi Krajišnici su se našli u dvije republike, bosanskoj i hrvatskoj, razdijeljeni granicama koje su postavljene u ratu između Austrije i Turske 1788–1791. godine; a sada su se u Hrvatskoj našli i Srbi Krajišnici s druge strane Dinare u sjevernoj Dalmaciji. Ni bosanskoj ni hrvatskoj Krajini nije priznata neka samouprava, ali su jedno vrijeme postojali oblasni narodni odbori“.¹⁵

Tekst Adama Milanovića o popisima stanovništva bio je u potpunoj suprotnosti sa zvaničnom nacionalnom politikom. O opredjeljenju Srba za jugoslovensku nacionalnu odrednicu („taj teško objašnjiv fenomen“), koji je doveo do pada broja Srba u Krajini prema popisu 1961, Milanović je, pored ostalog, napisao: „Danas je to, međutim, pre svega znak malodušnosti i apatije, ali i straha radi sve češćeg, u najvećem broju slučajeva sasvim neopravdanog, prišivanja šovinističkog prizvuka svakom, pa i najmanjem i najnevinijem ispoljavanju pripadnosti srpskom narodu, naročito u krajevima gde Srbi žive izmešani sa drugim narodima“. O pitanju nacionalne pripadnosti Muslimana, Milanović je pisao: „I ako tok posleratnih popisa po-

¹² Јован Зубовић, „Како да проучавамо Крајину?“, 16.

¹³ Јован Зубовић, „Становништво по попису од 15. III 1948. године“, у: *Крајина и Крајишници II*, 67.

¹⁴ Јован Зубовић, „Латиница и ћирилица у Крајини“, у: *Крајина и Крајишници II*, 87.

¹⁵ Ј. П., „Доба садашње“, у: *Крајина и Крајишници II*, 108.

kazuje da nacionalno opredeljivanje muslimana SR BiH, pa tako i uže Krajine, za Srbe i Hrvate treba smatrati više kao trenutnu, različito motivisanu orijentaciju, ipak se tri puta brojnije njihovo opredeljivanje za Srbe u SR BiH mora uzeti kao jedan od argumenata za tvrdnju da bi taj proces istim pravcem i u istom omeru dalje tekao, da se na tome iole insistiralo. Ovo može potkrepiti sasvim jednostavan, grub računski podatak, iz koga se vidi da takav odnos opredeljivanja skoro u potpunosti odgovara omeru u kome su Srbi, Hrvati i muslimani SR BiH međusobno izmešani; jer, ako od ukupnog broja Hrvata ove Republike oduzmemo kompaktnu njihovu masu u zapadnoj Hercegovini, gde muslimanskog življa skoro da i nema, pa na muslimanski življaj ne može ni biti uticaja tih Hrvata, onda je odnos Srba i Hrvata izmešanih sa Muslimanima približno jednak omeru 3:1, u kome su se muslimani SR BiH opredelili za Srbe i Hrvate u prvom posleratnom popisu. Detaljnije analize, naročito one po određenim demografskim rejonima, bile bi možda još ubedljivije.¹⁶

Početkom 1970, Partija je ocijenila da je knjiga *Krajina i Krajišnici – II* „puna nacionalističkih i šovinističkih elemenata, iskrivljivanja istorijskih činjenica i nenaučnog tretiranja Krajine, njene prošlosti i sadašnjosti“ kao i da je „u vezi ove knjige ostvarena sprega sa velikosrpskim elementima iz inostranstva, posebno Beča“.¹⁷ Opštinski komitet SK Banjaluka je na sjednici 8. aprila 1970. oštro osudio knjigu, istakavši da se radi „o izuzetno nacionalističkom i šovinističkom pristupu u tretiranju ovog kraja, njegove dalje i bliže istorije, društvenog razvitka, kulture, jezika, narodnih običaja itd“, a banjalučki akademik Vlado S. Milošević se javno, putem pisane izjave u štampi, ogradio od knjige u kojoj je štampan i jedan njegov etnomuzikološki prilog.¹⁸ Odlukom Okružnog suda u Beogradu, trajno je zabranjeno rasturanje knjige, a u potpunosti su prihvaćeni navodi optužnice da se u knjizi „nacionalistički i šovinistički pristupa tretiranju Krajine, njene dalje i bliže istorije“.¹⁹

Partija je novembra 1973. ovako ocjenjivala prisustvo nacionalizma u kulturnoj sferi: „U banjalučkoj kulturi prisutni su nacionalistički nasrtaji, u ovom trenutku posebno velikosrpskog i velikomuslimanskog karaktera. U ovim obračunima nismo dovoljno jedinstveni niti smo izgradili jasne idejne i političke kriterije – od pozorišnog repertoara, preko odnosa prema kulturnom naslijeđu, Kočićevom zboru do izdavačke djelatnosti“. Prisustvo srpskog nacionalizma je bilježeno na prostoru Zmijanja gdje su širene „takve dezinformacije koje imaju za cilj da kompromituju najaktivnije komuniste iz reda kulturnih radnika muslimanske nacionalnosti koji nose krupnu zaslugu za afirmaciju Kočićevog zbora kao kulturne i političke afirmacije zajedništva odnosno bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana u Bosni i

¹⁶ Адам Милановић, „Пописи становништва по вери (1921. и 1931.) и по народности (1948, 1953, 1961)“, у: *Крајина и Крајишници II*, 72–73.

¹⁷ Архив Републике Српске (АРС), Општински комитет Савеза комуниста Банјалука (ОК СК БЛ), Информација о дјеловању иностране пропаганде, 2.

¹⁸ „Поводом књиге ‘Крајина и Крајишници II’. Званично саопштење Општинског комитета Савеза комуниста Банјалука, са седнице одржане 8. априла 1970. године“, *Глас. Лист Сцијалистичког савеза радног народа*, Банјалука, 11. 4. 1970, 3.

¹⁹ „Одлука Окружног суда у Београду. Забрањена књига ‘Крајина и Крајишници II’“, *Глас. Лист Сцијалистичког савеза радног народа*, Банјалука, 18. 4. 1970, 5.

Hercegovini. Poslije hapšenja nacionaliste Miodraga Vulina²⁰, srpski šovinisti ne biraju sredstva u obmanjivanju srpskog naroda na ovom području“. Pomenut je i incident na istom području, kada je zamjenik upravitelja škole u Stričićima Stanić u „kritičnom trenutku“ pripremanja Kočićevo zboru, odbio izložbu u školskim prostorijama posvećenu jubileju Miroslava Krleže i Veselina Masleše „na vrlo arogantan način i sa političkim motivacijama“. ²¹ Treba imati u vidu da je područje Stričića i cijelog Zmijanja bilo naseljeno isključivo srpskim stanovništvom koje je tokom Drugog svjetskog rata bilo opredijeljeno za ravnogorski pokret. I u toj činjenici treba tražiti uzroke podozrenja i zapostavljenosti ovih krajeva nakon 1945. godine. ²² Sa tog područja je, u tri velika talasa između 1957. i 1976. godine, došlo do iseljavanja na hiljade Srba u Srem radi izgradnje vojnog poligona JNA. ²³ Brojne tvrdnje o zapostavljenosti područja Manjače u infrastrukturnom pogledu, ali i o očiglednoj diskriminaciji njenog stanovništva nakon 1945. prilikom školovanja, zapošljavanja i slično, zbog „četničkog imena“ i zato što su poticali iz „četničkog kraja“ sadrže i desetine usmenih svjedočenja Manjačana. ²⁴ Još jedan slučaj vrijedan pomena, vezan za rane sedamdesete godine, jeste pitanje testamentarne želje princa Đorđa Karađorđevića (1887–1972). Princeza Radmila Karađorđević je tvrdila da je njen suprug u testamentu izrazio želju da bude sahranjen u drevnom manastiru Gomionici, nedaleko od Banjaluke. Takva želja je bila motivisana uvjerenjem koje je princu prenio njegov otac, kralj Petar I Karađorđević, da je područje Bosanske Krajine, a posebno Zmijanje, najzdraviji dio srpstva. Međutim, princu Đorđu vlasti nisu dozvolile da posjeti Bosansku Krajinu niti da se ispuni njegova testamentarna želja, pod izgovorom da bi to izazvalo međunacionalni sukob. ²⁵

²⁰ Miodrag M. Vulin (1928–2008), profesor književnosti zavičajno vezan za Petra Kočića, radni vijek je posvetio ovom piscu. Školovao se u Banjaluci, Sarajevu, Novom Sadu i Beogradu a doktorsku disertaciju je odbranio 1976. godine, „Годишњице Миодрага М. Вулина (1928–2008). Девет деценија од рођења и деценија од смрти вриједног кочићолога“. Ревија *Змијање*, Бања Лука, година 25, број 46, август 2018, 27. Bio je autor dva članka u zbornicima *Krajina i Krajišnici I-II*. Navedeni članak ne daje punu biografiju Miodraga Vulina. Zatvorsku kaznu u trajanju od dvije i po godine izdržavao je u Foči. Kao politički zatvorenici, robijala su i njegova dva brata, ukupno preko 10 godina. Inicijatori političkog progona Miodraga Vulina bili su uticajni banjalučki Muslimani, a povod je bio njegov prigovor zbog potiskivanja ćirilicnog pisma na Kočićevom zboru. Intervju sa književnikom Rankom Preradovićem, Banjaluka, 19. 5. 2024.

²¹ ARS, OK SK BL, SKJ, OK SK BiH Banja Luka, Broj: 01-204/74, Datum: 15. februar 1974. godine, Predmet: Informacija iz org. SK Stričići, 4–5.

²² U novembru 1988, stanovnici Mjesne zajednice Stričići su uputili peticiju, sa 804 potpisa, najvišim republičkim i saveznim organima u kojima su iznosili niz podataka o zapostavljenosti srpskih krajeva na Manjači. Između ostalog, u peticiji je stajalo: „Mišljenja smo da su ovo posljedice rata i učesća ovog stanovništva u NOB, iako je završetkom rata omladina i stanovništvo ovog kraja dalo pun doprinos izgradnji i obnovi porušene i opustošene zemlje. Navedeno mišljenje smo formirali na osnovu daleko većih ulaganja i razvoja dijela opštine koje je naseljeno različitim i drugim nacionalnostima u odnosu na mjesnu zajednicu Stričići i susjedne mjesne zajednice naseljene isključivo srpskim življem“. ARS, OK SK BL, SR BiH. Opština Banja Luka. Mjesna zajednica Stričići. Broj: 81-4/88. Dana: 21. 11. 1988. godine, 1–2.

²³ Никола Ожеговић, „Југословенска народна армија у Бањалуци (1945–1992)“, *Војно-историјски гласник*, 1/2022, 158–160.

²⁴ Ненад Лемајић, *Сеобе становника Мањаче у Срем*, (Сремска Митровица: Завичајно друштво „Мањача“, „Културно просветна заједница“ и Установа за неговање културе „Срем“, 2004).

²⁵ Ц. Ајдер, „Умјесто Гомионице-Опленац“, *Glas*, Banja Luka, 20. 1. 1992, 7.

Optužbe za „srpski nacionalizam“ nisu mimoišle ni srpske književnike u Banjaluci. Na meti se našao Jovan Spremo, istaknuti likovni i književni stvaralac koji je 1957. diplomirao istoriju u Beogradu a 1955. i 1956. pohađao slikarsku školu u Šumatovačkoj u istom gradu.²⁶ Spremo je, na funkciji predsjednika Društva pisaca Bosanske Krajine, optuživan za nacionalizam od strane Fuada Balića, kulturnog radnika i dugogodišnjeg direktora banjalučkog Doma kulture. Balić je Spremu, u okviru partijskog aktiva komunista koji rade u kulturi, označio kao osobu „koja nije čista od nacionalističkih opterećenja, i koja zbog toga ne zaslužuje da njegovi tekstovi budu predmet finansiranja i štampanja ili postavljanja na scenu“, što je prenijela i štampa. Optužba za nacionalizam se temeljila na tome što su krajem 1973. na književnoj večeri na Kolarčevom univerzitetu u Beogradu, posvećenoj piscima Bosanske Krajine, sticajem okolnosti nastupili samo pisci srpske nacionalnosti. Međutim, radilo se o tendencioznoj optužbi jer su od sedam književnika koji su nastupili, dvojica ipak bili crnogorske i jedan jugoslovenske nacionalnosti dok su dr Fadil Bukić i Irfan Horozović bili pozvani, ali su odbili da učestvuju iz ličnih razloga. Spremo je u žestokom odgovoru („Uvrijeđen do dna duše ...“), na osnovu privatnog života (dva braka, sa Hrvaticom i Muslimankom) i na osnovu svog stvaralaštva dokazivao da mu je stran nacionalistički osjećaj. Pokazivao je kako i u svojim književnim djelima „pazi na osjetljivost nacionalnog afirmisanja u nas“.²⁷ Njegovu odbranu su pisanim izjavama potvrdili i dr Fadil Bukić i Irfan Horozović. Pisanu izjavu su dali i neki njegovi bivši učenici iz banjalučke gimnazije koji su tvrdili da im je Spremo kao profesor unosio toliko „marksističkog znanja i uvjerenja“ kao niko drugi tokom školovanja. U svojim predavanjima o stvaranju Kraljevine Jugoslavije, govorio je „o pritiscima, prevarama i zakulisnim manevrima pomoću kojih su kraljevski dvor i velikosrpska buržoazija nametnuli Vidovdanski ustav i dominaciju srpske buržoazije u Jugoslaviji između dva rata“. „Na udaru veoma argumentovanih, ali i sarkastičnih opservacija, našeg profesora posebno je bilo velikosrpsko četništvo“, pisalo je dalje, a izjava se završavala ocjenom da je „naš profesor Jovan Spremo istinski marksista i patriota koji se uvijek borio protiv nacionalizma i šovinizma svih boja“.²⁸

Političku aferu je izazvalo i pojavljivanje *Antologije poslijeratne pripovijetke u Bosni i Hercegovini* koju je priredio književnik, Banjalučanin Nenad Radanović, a koja je izašla 1976, u izdanju banjalučkog „Glasa“. Sporno je bilo to što je u antologiju uključena pripovijetka „Golimjesto“ banjalučkog književnika Đure Damjanovića. Iako je ova pripovijetka objavljena u Damjanovićevoj knjizi *Magla u rukama* u

²⁶ Jovan Spremo, kustos izložbe i predgovor Vidosaava Grandić, (Baňa Luka: Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske, 2006), 18.

²⁷ Na „spornoj“ književnoj večeri su učestvovali Jovan Spremo, Ranko Risojević, Kolja Mićević, Đuro Damjanović, Stevka Kozić-Preradović, Jovan Joco Bojović i Nikola Tomović. ARS, OK SK BL, Jovan Spremo, književnik, predsjednik Društva pisaca Bosanske Krajine, Radnoj grupi za pripremu savjetovanja komunista iz oblasti kulture pri Opštinskoj konferenciji Saveza komunista BiH Banja Luka, 1-5; ARS, OK SK BL, SKJ, OK SK BiH Banja Luka, Broj: 01-204/74, Datum: 15. februar 1974. godine, Predmet: Informacija iz org. SK Stričići, 4.

²⁸ ARS, OK SK BL, Jovan Spremo, književnik, predsjednik Društva pisaca Bosanske Krajine, Radnoj grupi za pripremu savjetovanja komunista iz oblasti kulture pri Opštinskoj konferenciji Saveza komunista BiH Banja Luka, Prilozi 2, 3 i 4.

izdanju beogradske „Prosvete“ 1974, za koju je mladi književnik iste godine dobio nagradu „Isidora Sekulić“, politička afera je pokrenuta tek februara 1977, po pojavljivanju pomenute antologije.²⁹ Pripovijetka je na vrlo lucidan način, kroz lokalni jezički izraz, govorila o izrabljivanju piščevog zavičaja, seoskog područja na Manjači, od strane svih i svakoga pa i od vlasti. Naročito je bio direktan odlomak u kome se prepoznao predsjednik Skupštine opštine Banjaluka, Seid Maglajlija.³⁰

Osuda „Golimjesta“, kao „idejnog promašaja“, počela je tekstom u beogradskim „Večernjim novostima“, napisanog od strane sarajevskog dopisnika ovog lista. Cijela stvar je protumačena na sljedeći način: „Ima u priči i jedno mesto u kome poznavao banjalučkih prilika prepoznaju neke insinuacije banjalučke grupe koja je, zaverenički, s pozicija srpskog nacionalizma, pre par godina, pokušala da kompromituje neke istaknute banjalučke funkcionere, ali je u tome sprečena odlučnom akcijom SK...“. Ovim tekstom se ukazivalo na vrijeme nakon velikog krajiškog zemljotresa 1969. godine, kada su se Banjalukom širile glasine o krupnim zlopotrebama visokih banjalučkih funkcionera, mahom Muslimana, koji su državnim sredstvima gradili direktorske vile. Seid Maglajlija ne samo da je, prema tim optužbama, vršio iste zlopotrebe, već su i smjena predsjednika SO Banjaluka, Živka Babića, maja 1971. i dovođenje Maglajlije za prvog čovjeka Banjaluke tumačeni kao pokušaj zataškavanja afere. U narednom periodu je vođena hajka protiv veće grupe banjalučkih Srba u vezi sa ovim aferama.³¹ Partijska organizacija „Glasa“ osudila je pripovijetku dok je jedini koji je branio djelo i pisca tom prilikom bio istaknuti sportski novinar Limun Papić. Književnici zaposleni u „Glasu“ takođe su osudili pripovijetku i antologiju, koja je potom uništena.³² Ipak, podrška Damjanoviću je stizala od književnika iz Beograda i drugih sredina. Tako je Branko Čopić, hvaleći književno stvaralaštvo svog „zemljaka“, u „Književnoj reči“ ova-ko ocijenio slučaj: „Malo-malo pa se tu i tamo razgori i bukne poneka ždanovistička vatrica i u njoj se nađe za kolac vezan neki kukavni jeretik iz mlađe generacije“.³³ Nakon ove afere, Damjanovićeva djela nisu objavljivana u Banjaluci i BiH dok su se njegovog društva klonili književnici i drugi ljudi iz javnog života. Sam pisac je godinama kasnije, prisjećajući se svega, rekao: „Da sam tada bio u Saraje-

²⁹ „Страдалници на правди Бога: Ђуро Дамјановић и ’Антологија послеријатне приповијетке у БиХ’ (1). Догодило се – не поновило се“, *Змијање*: ревија Друштва „Змијање“ Бања Лука. Година I – број 1, 15–28. фебруар 1993. године, 12–13.

³⁰ „Оће ли нас, мислимо, јопет враг однијет у свој црни вилајет. А чули смо, богем, није да нисмо чули, да пресједник овштине поправља своју кућу од државније пара, варба изнутра разнијем варбам, кити боју на боју. Чули смо, богем, а да нисмо, шта нас је за тим, да је ошло pedest милиона државније пара у поправок пресједникове куће. Вође драги, pedest милиона! А све је то са нашоје леђа, са наше грбеће, знамо ми, није да не знамо. А ми немамо ни школу, ни пута, ни свјетла. Немамо, и нећемо имати, ја б реко. Вође благи, преблаги“, „Голимјесто“, *Змијање*. Година I – број 2, 1–15. март 1993. године 4.

³¹ „Страдалници на правди Бога: Ђуро Дамјановић и ’Антологија послеријатне приповијетке у БиХ’ (3). Чудновати почеци“, *Змијање*. Година I – број 3, 15–31. марта 1993. године, 14; Nikola Ožegović, „Zemljotres u Banjaluci i Bosanskoj Krajini 1969. godine“, *Istorija 20. века*, 2/2022, 502–503.

³² „Страдалници на правди Бога: Ђуро Дамјановић и ’Антологија послеријатне приповијетке у БиХ’ (2). Глас из срца“, *Змијање*. Година I – број 2, 1–15. март 1993. године 4.

³³ „Страдалници на правди Бога: Ђуро Дамјановић и ’Антологија послеријатне приповијетке у БиХ’ (1). Догодило се – не поновило се“, 12.

vu ja bih morao preko 'krive Drine' kao što su to morali Meša Selimović, Vojislav Lubarda, Rajko Nogo, Novica Petković".³⁴

Istraženi izvori i literatura pokazuju da su na Univerzitetu u Banjaluci, od njegovog osnivanja 1975. do raspada Jugoslavije, političke afere bile isključivo vezane za članove nastavnog osoblja srpske nacionalnosti. Radilo se o ukupno šest članova nastavnog osoblja kojima je, osim nacionalne pripadnosti, zajedničko bilo i to što su bili beogradski studenti. Istorija pomenutih političkih progona otpočela je ubrzo nakon osnivanja ove ustanove. Na meti su se tada našla dvojica profesora Pedagoške akademije, Perko Vojinović, profesor Opšte istorije novog vijeka i Zdravko Marijanac, osnivač studija Geografije u toj ustanovi i na Univerzitetu u Banjaluci.³⁵ Perko Vojinović tvrdi da je osjetio kako se protiv njega povelja tiha kampanja nakon što je, sredinom 1975, prihvatio kandidaturu za direktora akademije.³⁶ Osim toga, smatrao je da su sumnjama u njega doprinosili pokušaji istraživanja ustaških zločina nad Srbima na banjalučkom području. Prilikom obraćanja ministru unutrašnjih poslova Dušku Zgonjaninu, tim povodom, Vojinović je naišao na bahato odbijanje i „savjet“ da je „pametnije da pišem o bratstvu i jedinstvu nego da 'čepkam' po ustaškim zločinima".³⁷

Do neočekivanog hapšenja Vojinovića i pretresa stana i radnog kabineta došlo je 3. januara 1976. Karakteristično je bilo grubo pitanje jednog isljednika već prvog dana: „Zašto baš ti jedini imaš natpis na kabinetu ćirilicom?“³⁸ Hapšenje i pretres, do čega je došlo 6. februara 1976, nije slutio ni Marijanac. Tokom ispitivanja, suočio se sa brojnim optužbama, a predmet razmatranja je bio i njegov doktorski rad. Neki od komentara doktorata, od strane isljednika, bili su: „Nema istorije radničkog pokreta, nema fabrike duvana u Banja Luci, Starog, Mladena, Šoše, Simele Šolaje, Momira, Nike ... Bez tog kod nas nema dobrog doktorata“ ili „Nije tebi jasno naše nacionalno pitanje. Ti dijeliš naše narode na Srbe, Hrvate, Muslimane, Jevreje, Rome. Mi smo jedno, nema više Srbin, to je sve Jugoslaven. Kod nas je bratstvo-jedinstvo, to nema na svijetu“.³⁹ Sporno je bilo i to što je Marijanac dokazivao da od deset najvažnijih funkcija u Banjaluci, nijednu ne zauzima Srbin, pa čak i puka konstatacija da su Srbi najbrojniji narod u opštini.⁴⁰ Isljednik mu je postavio i pitanje: „Zašto

³⁴ Isto, 13; „Страдалници на правди Бога: Ђуро Дамјановић и 'Антологија послјератне приповијетке у БиХ' (2). Глас из срца“, 4.

³⁵ Горан Лагиновић, „In memoriam Перко Војиновић (1935–2002)“, *Радови: часопис за хуманистичке и друштвене науке Филозофског факултета у Бањалуци*, бр. 5, Бањалука 2002, 350; Горан Трбић, Драшко Маринковић, „In memoriam, проф. др Здравко Маријанац (1936–2017)“, *Зборник радова: Демографски процеси и српски национални интереси*, приредио Слободан Наградих, (Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2018), 245.

³⁶ Перко Војиновић, *Када нас не буде било више. Сјећање на дјетињство и младост, записи и писма из тамнице*, (Бања Лука: издање аутора, 1998), 91–93.

³⁷ Перко Војиновић, *Истине и заблуде о српству, југословенству и словенству*, (Београд: Рад, 1999), 181.

³⁸ Перко Војиновић, *Када нас не буде било више*, 94–98.

³⁹ Здравко Д. Маријанац, *МБ 8877*, (Бања Лука: Географско друштво Републике Српске, 2005), 180–189.

⁴⁰ Isto, 220–221.

si djeci dao imena: Dušan, to je srpsko ime koje je imao car Dušan, naš najveći ugnjetač. A ćerci Nataša, pa to ti je rusko ime. Vidiš da si naš neprijatelj, da si rusofil i informbirovac“.⁴¹ Od strane šefa SDB-a mu je bila ponuđena nagodba da će biti pušten ukoliko potpiše optužbu protiv 11 ljudi, svojih „saradnika i istomišljenika“, što je odbio. Tu se nalazilo i ime Predraga Lazarevića, istaknutog profesora teorije i istorije književnosti na Pedagoškoj akademiji i sina četvrtog bana Vrbaske banovine, Todora Lazarevića.⁴² Marijanac i Vojinović su isključeni iz SKJ prije nego što je suđenje počelo. Drugarsko vijeće na Pedagoškoj akademiji je zaključilo: „Ne treba postavljati pitanje da li je to dokazano ili ne ili je istraga u toku“.⁴³

Optužnica Okružnog javnog tužilaštva Banjaluke od 28. aprila 1976. teretila je Perka Vojinovića (starog 41 godinu), Zdravka Marijanca (39) i advokata iz Jajca Srboslava Čelebića (49) da su počinili krivično djelo neprijateljske propagande iz člana 118 stav 1 Krivičnog zakona, prva dvojica optuženih „na raznim mjestima u Banjaluci“ tokom 1974. i 1975. godine, a jedno vrijeme zajedno sa Čelebićem u Jajcu i ranijih godina. Između ostalog, optuživani su da su širili informbirovske ideje (Marijančev brat je bio visoki oficir u SSSR-u), tvrdili da je u Hrvatskoj razvijen nacionalistički osjećaj, da Muslimani nemaju obilježje nacionalnosti, da će po magistriranju napustiti Banjaluku, jer je to muslimanski grad, da u Banjaluci sve ključne pozicije drže Muslimani, da je učešće Hrvata u NOR-u bilo beznačajno, da su Muslimani bili u ustašama i da su se pri kraju rata priključili NOR-u itd.⁴⁴

Nakon tajnog sudskog procesa, 8. jula 1976. donesena je presuda po kojoj je Vojinović osuđen na pet, Marijanac na tri i Čelebić na godinu i po dana strogog zatvora.⁴⁵ Bilo je i onih svjedoka koji su na sudu ublažavali svoje izjave iz istrage kao i onih koji su tvrdili da su izjave bile iznuđene.⁴⁶ Banjalučka i sarajevska štampa nije obavještavala javnost o ovom slučaju.⁴⁷ Vojinović je izdržavao kaznu u KPZ Zenica među ubicama i najtežim kriminalcima. Početkom 1978. Predsjedništvo SFRJ mu je umanjilo kaznu na tri i po godine, a na slobodu je izašao 5. septembra 1978. Di-

⁴¹ Isto, 306.

⁴² Isto, 193–194.

⁴³ Перко Војиновић, *Када нас не буде било више*, 108; Здравко Маријанац, н. д., 226–227.

⁴⁴ Перко Војиновић, *Када нас не буде било више*, 173–183.

⁴⁵ Isto, 245.

⁴⁶ Здравко Д. Маријанац, н. д., 244.

⁴⁷ Na konferenciji za štampu 28. oktobra 1977. predsjednika CK SK BiH i člana Predsjedništva CK SKJ Branka Mikulića, novinar „Bi-Bi-Si-ja“ Majkl Dobs je postavio pitanje: „Možete li iskreno reći da jedan profesor sociologije treba da bude osuđen na 7 godina zatvora u Banjaluci, zbog jednog razgovora koji je vodio u vezi sa situacijom u vlastitoj školi? (...) Mislim da je to bilo 1975, to jest prije dvije godine“. Na to je Mikulić odgovorio: „Nikad niko u Jugoslaviji zato što je nešto pričao, ili kazao na ulici, nije bio suđen. Ako je neko bio suđen, onda je bio suđen za organizovanu neprijateljsku djelatnost usmjerenu na rušenje postojećeg društvenog sistema“. Na pitanje drugog novinara o političkim zatvorenicima, Mikulić je rekao: „Inače, što se tiče političkih zatvorenika, treba reći da su u tu kategoriju, kada se spominje brojka od 502, uključeni, pored onoga što je rekao drug Bakarić, i oni koji verbalnim deliktima nanose uvrede pojedinim narodima i narodnostima i oni koji su se bavili istim onim rabotama zbog kojih se sada skoro cijela Zapadna Njemačka digla na noge da ih otkrije, da sudi grupi, ne znam od koliko njih, zato što se bave nedostojnim, zločinačkim djelatnostima. I mi imamo u našim zatvorima takvih koji su bili odlučili da krenu na taj put“. *Oslobođenje*, List Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 29. 10. 1977, 3.

sertaciju pod naslovom *Vrbaska banovina u političkom sistemu Kraljevine Jugoslavije*, odbranio je 1979. godine kod Milorada Ekmečića a objavljena je tek po raspadu zemlje i završetku građanskog rata, 1997. u Banjaluci. U periodu 1980–1992, sa manjim prekidima, radio je u Istorijskom institutu u Titogradu. I tu se našao na udaru zvanične politike zbog zastupanja naučno utemeljenih stavova da su Crnogorci dio srpskog naroda, usljed čega je nastupio prekid radnog odnosa u ovoj ustanovi, u periodu 1984–1987. godine. Na Univerzitet u Banjaluci se vratio dobrovoljno nakon krupnih političkih promijena, 1992. godine.⁴⁸

Marjanac je kaznu izdržavao u KPD Foča gdje je, među političkim robijašima, bilo najviše Srba i to iz Bosanske Krajine.⁴⁹ „Laž je da su politički robijaši imali jednak tretman kao ostali robijaši. Jedini obespravljeni bili su politički robijaši, svi ostali imali su neka prava; između ostalog da nas vrijeđaju“. Rješenjem Predsjedništva SFRJ, Marijanac je oslobođen daljeg izdržavanja kazne, a na slobodu je pušten 19. januara 1978.⁵⁰ Po izlasku sa robije, usljed društvenog bojkota, nije bio u mogućnosti da pronađe zaposlenje u struci cijelu narednu deceniju dok je štampanje njegove disertacije *Jovan Cvijić i Bosna*, odbranjene 1982. u Beogradu, bilo moguće tek 1992. godine.⁵¹ Marijanac je pozivan u SUP na isljeđivanje i maja 1991. godine, a tada je uslijedio i jedan pucanj iz „duge devetke“ koji je pogodio regal u njegovoj spavaćoj sobi.⁵² Čelebić je tragično završio život tokom građanskog rata u BiH, zaklan od strane Hrvata.⁵³

Borba protiv „srpskog nacionalizma“ i progoni osamdesetih godina

CK SK BiH je februara 1983. godine konstatovao da su nacionalisti i klerikalci u 1982. godini činili 69% od ukupnog broja eksponiranih lica u BiH, što je bio najveći procenat u posljednjih deset godina.⁵⁴ Služba državne bezbjednosti je ocjenjivala da je „kleronacionalističko i klerikalističko djelovanje reakcionarnog dijela klira“ na području Banjaluke u stalnom porastu od smrti predsjednika Jugoslavije. Iznošeni su stavovi da su „ekstremisti“ iz Srpske pravoslavne crkve „kontrarevolucionarne događaje na Kosovu“ tumačili kao dokaz ugroženosti srpstva u Jugoslaviji i da su u istom smislu posmatrali suđenje Vojislavu Šešelju, uz odobravanje njegove teze o opravdanosti stvaranja samo četiri republike u Jugoslaviji, što bi dovelo do ostvarenja „velikosrpskih hegemonističkih planova“. Ispraćeno je i to da je na „otva-

⁴⁸ Перко Војиновић, *Када нас не буде било више*, 153–156; Перко Војиновић, *Историографија у служби црногорског сепаратизма. Моја борба у Историјском институту Црне Горе*, (Бања Лука: издање аутора, 2001), 231; Горан Латинковић, н. д., 351–353.

⁴⁹ Здравко Маријанац, н. д., 287. Jedan od primjera krivičnih djela političke prirode bila je npr. rečenica jednog zemljoradnika iz Banjaluke „Skinu kume s duvara tog zlotvora (fotografiju Josipa Broza Tita, prim. N. O.) što nas očera sa Zmijanjanja, a vrati Svetog Đordžija“. Presuda: 20 mjeseci strogog zatvora, Isto, 265.

⁵⁰ Isto, 299–300.

⁵¹ Isto, 319; Горан Трбић, Драшко Маринковић, н. д., 246.

⁵² Здравко Маријанац, н. д., 322.

⁵³ Isto, 332.

⁵⁴ ARS, OK SK BL, CK SK BiH, Informacija o djelovanju antisocijalističkih i antisamoupravnih snaga, Sarajevo, 25. 2. 1983. godine, 12–13.

ranju“ crkve u Jasenovcu, 2. septembra 1984, prisustvovalo preko 200 vjernika sa područja Banjaluke.⁵⁵ Početkom osamdesetih, SDB je preduzela represivne mjere prema određenom broju vjerskih službenika iz Banjaluke zbog „zloupotreba vjere u političke svrhe i drugog društveno-štetnog djelovanja na vjerskoj osnovi“. Odlukom Opštinskog suda za prekršaje Banjaluka, zatvorsku kaznu je dobio jeromonah Grgorije (Jeftenić) iz manastira Gomionice.⁵⁶

Dana 6. februara 1980. godine, banjalučkim advokatima srpske nacionalnosti Milošu Maodušu i Milovanu Janičiću, određen je pritvor usljed osnovane sumnje da su od početka 1978, u naredne dvije godine, u svojim advokatskim kancelarijama pred više svjedoka, između ostalog, „zlonamjerno i neistinito prikazivali društvenopolitičke prilike i samoupravni sistem u SFRJ, ekonomsku situaciju u zemlji, napadali bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti“, „grubo vrijeđali i izlagali poruzi predsjednika Republike i Vrhovnog komandanta oružanih snaga SFRJ, druga Tita“, tvrdili „da se od pojedinih rukovodioca, Mikulića i dr, potenciraju sudski procesi i da se tu pretjeralo“, „da su Srbi, podnijeli najveći teret u Drugom svjetskom ratu, a da danas srpski kadrovi idu u šturc, da se Srbi zapostavljaju, a da se Muslimani protežiraju i da se nalaze na komandnim pozicijama, osporavali postojanje muslimanske nacije i makedonskog naroda“ itd. Te da su tako počinili krivično djela neprijateljska propaganda iz čl. 133 st. 1 i povreda ugleda SFRJ iz čl. 157 KZ SFRJ.⁵⁷

Okružni sud u Banjaluci je 16. decembra 1981. presudio Maodušu na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od četiri, a Janičiću od tri godine. Presudom Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine od 18. marta 1982, Maoduš je oglašen krivim za krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti iz čl. 134, st. 2 KZ SFRJ i krivičnog djela širenja lažnih vijesti iz čl. 203, st. 1 KZ BiH pa mu je, uz ranije utvrđenu kaznu za krivično djelo povrede ugleda SFRJ iz čl. 157 KZ SFRJ, izrečena kazna od tri godine. Istom presudom, Janičić je oglašen krivim za krivično djelo širenja lažnih vijesti iz čl. 203, st. 1 KZ BiH i, uz ranije utvrđenu kaznu za krivično djelo povrede ugleda SFRJ iz čl. 157 KZ SFRJ, izrečena mu je kazna u trajanju od dvije godine i dva mjeseca.⁵⁸

Zbog optužbi za „srpski nacionalizam“, na udaru se našao i profesor banjalučkog Elektrotehničkog fakulteta Petar Hinić. Opštinski komitet SK na 41. sjednici, održanoj 27. novembra 1984, izrekao mu je „mjeru idejno-političke odgovornosti – isključenje iz SKJ“. Do isključenja je došlo usljed toga što je Hinić „na prigodnoj svečanosti organizovanoj u povodu unapređenja dva profesora u viša zvanja grubo vrijeđao nacionalna, moralna i patriotska osjećanja prisutnih profesora, obezvredio osnovnu tekovinu NOR-a i socijalističke revolucije, bratstvo i jedinstvo, kleve-

⁵⁵ Никола Ожеговић, „Српска православна црква на подручју Бањалуке од 1961. до 1991. године“, *Српска православна црква: изазови и искушења кроз историју. Зборник радова, уредници Светозар Бошков, Борис Стојковски, Немања Девић и Предраг М. Вајагић*, (Бачка Паланка–Нови Сад: Центар за историјска истраживања–Универзитет у Новом Саду, Српска православна Црквена општина Бачка Паланка, Институт за савремену историју Београд, 2023), 382–383.

⁵⁶ Isto, 385.

⁵⁷ Архива Милована Јаничића, (АМЈ), Окружни суд у Банјалуци, Број Ки 24/80, Дана, 11. 2. 1980. године, 1–3.

⁵⁸ АМЈ, Savezni sud u Beogradu, 1. jula 1982, Kps-43/82, 1–2.

tao i vrijeđao pojedine ličnosti iz prijeratnog komunističkog pokreta, narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije među kojima Vladimira Bakarića i Rodoljuba Čolakovića, podcjenjivao doprinos Muslimana ciljevima NOR-a i socijalističke revolucije poistovjećujući sve Muslimane sa ustašama i marksizam kvalifikovao kao dogmu“. Statutarna komisija SK BiH je potvrdila ovu mjeru ali je Hinić ipak vraćen u članstvo SKJ nakon što je Statutarna komisija SKJ preinačila odluku i izrekla „mjeru idejno-političke odgovornosti – posljednja opomena“. ⁵⁹ Takođe, „Ocijenjeno je da jedan broj komunista na ovoj banjalučkoj visokoškolskoj ustanovi nije reagovao na ispad Hinića pa je sugerisano da se utvrdi i stepen njihove idejno-političke odgovornosti ...“. ⁶⁰ Optužbe na račun Hinića su došle od strane jednog kolege hrvatske i jednog kolege muslimanske nacionalnosti. Dok je trajala afera, mučna za njega i za porodicu, bilo mu je zabranjeno angažovanje na projektima iz oblasti namjenske industrije u koje je bio uključen, kao afirmisani i nagrađivani stručnjak. ⁶¹

U prvih pet mjeseci 1984. u Banjaluci je otkriveno 326 prekršaja javnog neprijateljskog istupanja, a u istom periodu 1985. 460 takvih prekršaja. Neki vidovi „nacionalističkog ponašanja“ su u to vrijeme evidentirani u Studentskom domu a mjere utvrđivanja „idejno-političke odgovornosti svih nosilaca nacionalizma“ su preduzele OO SK na Pravnom i Medicinskom fakultetu. Opštinski komitet je kritikovao osnovne organizacije SK na Elektrotehničkom fakultetu koje su „zadržale izražen oportunistički i odbranaški stav i prema profesoru Hiniću i prema pojedincima koji ga na tom fakultetu podržavaju“. ⁶² Bezbjednosno interesantne podatke o „neprijateljskoj i drugoj djelatnosti pojedinih lica sa Elektrotehničkog fakulteta“ SDB-u je dostavljao asistent tog fakulteta Vojislav Bajić (vođen pod pseudonimom „Kabare“ u okviru SDB-a). ⁶³ Podatke o bezbjednosno interesantnim licima zaposlenim u Studentskom centru „Veljko Vlahović“ kao i iz studentske sredine, SDB-u je u periodu od decembra 1975. do jula 1990, dostavljao saradnik Drago Janjić („Upravnik“). ⁶⁴ SDB je preko saradnika pratila i studente i nastavno osoblje Pravnog fakulteta. Poimenično se pominju Miodrag Božić, student koji je „istupao sa pozicija srpskog nacionalizma“ i docent dr Nikola Mojović usljed „neprijateljske djelatnosti“. ⁶⁵ Postoje podaci o profesorima srpske nacionalnosti sa Pedagoške akademije koji su aktivno saradivali sa SDB-om. Tako je profesor Miljko Šindić („Urednik“) samoinicijativno davao saznanja o „neprijateljskoj djelatnosti pojedina na Pedagoškoj akademiji, u Udruženju književnika Banja Luke i u izdavačkoj

⁵⁹ ARS OK SK BL, Podsetnik o potrebi pokretanja inicijative za sagledavanje uticaja mjera idejno-političke odgovornosti koje je izrekao Opštinski komitet SK Banjaluka, Banjaluka januara 1988. godine, 1–2.

⁶⁰ Z. P, „Iz članstva SKJ zbog nacionalističkog ispada isključen profesor Univerziteta“, *Glas. List Socijalističkog saveza radnog naroda*, Banjaluka, 28, 29. i 30. 11. 1984, 3.

⁶¹ Jovan Hinić, imejl poslat autoru 29. 1. 2022.

⁶² ARS OK SK BL, SKJ, OK SK BiH Banjaluka, Aktualna pitanja političko-bezbjednosne situacije u opštini i zadaci SK, Banjaluka juna 1985. godine, 9.

⁶³ *Čuvari Jugoslavije. Suradnici UDBE u Bosni i Hercegovini IV. Srbi*, uredio Ivan Bešlić, (Posušje: Samizdat, 2003), 32.

⁶⁴ Isto, 62–63.

⁶⁵ Isto, 74–75, 77, 80.

djelatnosti“. Saradnik je bio još jedan profesor u istoj ustanovi, lingvиста Milan Šipka („Lektor“).⁶⁶

Krajem 1985. u Banjaluci je pokrenut slučaj koji je ubrzo počeo da zaokuplja pažnju čitave jugoslovenske javnosti. Politički progon tri člana nastavnog osoblja banjalučkog Ekonomskog fakulteta počeo je 11. decembra 1985. akcijom SDB-a kada su, pred samu zoru, izvršeni pretresi u stanovima Miodraga Zeca i Jovana Dušanaća nakon čega je uslijedilo njihovo privođenje i saslušavanje. Prema sačinjenoj Informaciji SDB-a o presijecanju neprijateljske djelatnosti trojice radnika Ekonomskog fakulteta u Banjaluci, Dušanać Jovana, Zec Miodraga i Zolotić LJubomira, proizilazilo je da su punih sedam godina „djelovali s pozicija srpskog nacionalizma“, „grubo, drsko i tendenciozno komentarisali NOB“, „grubo i drsko napadali ličnost druga Tita i drugih istaknutih rukovodilaca“ i sl. Neke od izjava pripisivanih optuženima bile su: „Dobro je što je Univerzitet dobio ime Đure Pucara Starog, a ne nekog muslimanskog lidera“, „Srpski intelektualci se proganjaju i pod pritiskom Muslimana napuštaju SR BiH“ ili „Sve Šiptare treba skupiti na jedno mjesto i pobiti a ne zavarati“. Informacija je optuživala Jovana Dušanaća da je organizovao i stajao na čelu neprijateljske trojke, tzv. „beogradske grupe“ koja je nazvana tako zbog činjenice da su sva trojica bili beogradski studenti. Takođe, isticano je i to da je Dušanać poticao iz svešteničke i četničke porodice.⁶⁷ U drugom dokumentu, za Miodraga Zeca je rečeno: „saglašavao se sa izjavama Dušanać Jovana da 'Muslimani napreduju u talasima i da Muslimanima ide dobro i da su prerano nabubrili', provocirao kolege muslimanske nacionalnosti kroz iskrivljivanje njihovih imena i govorio da je ovo pravoslavna zemlja“.⁶⁸ Informacija SDB-a je kao svjedoke navodila 17 lica od kojih je 11 radilo na Ekonomskom fakultetu, a trojica su ranije radila na tom fakultetu.⁶⁹

U Rješenju o pritvoru pisalo je da je postojala osnovana sumnja da je Dušanać počinio krivično djelo iz člana 133/1 i 157 Krivičnog zakona SFRJ. Po Dušanaćevom sjećanju, on i Zolotić nisu bili izloženi fizičkom nasilju, ali su bili maltretirani i vršen je pritisak od strane inspektora. Zolotiću su čak prijetili likvidacijom ukoliko ne potpiše unaprijed pripremljenu izjavu.⁷⁰ U zvaničnom saopštenju OK SK Banjaluka, kao razlog izricanja „idejno-političkih mjera“, isključenja iz SKJ docenta mr Zeca, posljednje opomene asistentu mr Zolotiću i prihvatanja Odluke Osnovne or-

⁶⁶ Isto, 105-107.

⁶⁷ Звонко Симић, „Случај бањалучких професора. Суд партије“, *НИН, недељне информативне новине*, 1851, 22. 6. 1986, 22; Јован Б. Душанић, *Економија постмодерне*, (Бања Лука: Универзитет у Бањалуци, Економски факултет, 2016), 457–460.

⁶⁸ ARS, OK SK BL, Podsjetnik o potrebi pokretanja inicijative za sagledavanje uticaja mjera idejno-političke odgovornosti koje je izrekao Opštinski komitet SK Banjaluka, Banjaluka januara 1988. godine, 1–2.

⁶⁹ Arhiva Miodraga Zeca (AMZ), Zec Miodrag, Ekonomski fakultet Banja Luka, Izjava povodom Informacije Centra SDB u B. Luci od 28. 12. 1985, Banja Luka, 10. 2. 1986. godine, 11.

⁷⁰ Јован Б. Душанић, н. д., 458, 479–480, 486–488; „Trideset šestogodišnji magistar Ljubomir Zolotić doživio je nervni slom: njegovi susedi imali su retku priliku da sa svojih prozora posmatraju čoveka koji se kune na vernost Komitetu i Partiji dok ulazi u ambulatna kola. Dete Miodraga Zeca više nije u obdaništu, jer je vaspitačica zaključila da mu tu više nije mesto“, Momčilo Petrović, „Dogodilo se u Banja Gulagu“, *Mladost, List Saveza socijalističke omladine Jugoslavije*, godina LXVIII, nova serija, br. 20, 16–29. 6. 1986, 15.

ganizacije SK treće godine Ekonomskog fakulteta koja je isključila iz SKJ docenta dr Dušanića, navedeno je djelovanje ovih nastavnika „sa pozicija srpskog nacionalizma“. Bilo je utvrđeno „da ovi nastavnici svoju aktivnost nisu ispoljavali javno, niti su u tom smislu djelovali na studente“. Dalje su optužbe bile konkretizovane: „Raspripravljajući npr. o kadrovskoj politici na Ekonomskom fakultetu u Banjaluci tvrdili su da je ona usmjerena protiv kadrova srpske nacionalnosti, da se vrši ’muslimanizacija’ fakulteta, da se kadrovima hrvatske i muslimanske nacionalnosti dodjeljuju doktorske titule bez naučnih kriterija, ističući da je stanje na fakultetu istovjetno stanju u Republici. Negirali su postojanje muslimanske nacije, njene kulturne baštine i istorije. Izražavali su ’zabrinutost’ nad ’sudbinom’ srpske nacije, pogotovo intelektualaca koji su, po njihovom mišljenju, u SR BiH proganjani“. Pripisivane su im tvrdnje „da je glavni teret u NOB-u iznio srpski narod“, „da su Hrvati Nijemce dočekali kao oslobodioce“, „da se četnicima neopravdano pripisuju zlodjela“, da je ustav iz 1974. donesen pod pritiskom hrvatskih nacionalista i „da je njime Srbija oslabljena, rasporečana i dezintegrisana – u raspadu (...) ukazujući na potrebu formiranja ’velike Srbije’ u čiji sastav bi ušla Crna Gora i veći dio BiH“. Takođe, navodno su kritikovali Tita zbog raskoši, zaduživanja zemlje, kulta ličnosti i favorizovanja Hrvatske i hrvatskih kadrova, a „u njihovim istupanjima glorifikovana je i zapadna demokratija i višepartijski sistem te negirana demokratija u našem sistemu, isticana ugroženost slobode govora i misli u socijalizmu (...) Napadana je naša nesvrstana spoljna politika, kojoj su dani ’odbrojani’ i sl“.⁷¹ Zvanično saopštenje OK SK Banjaluka prenosila je gotovo sva jugoslovenska štampa pod naslovima: „Zagovarali Veliku Srbiju“ („Politika“), „Nastavnici kućnog nacionalizma“ („Oslobođenje“), „Nacionalisti za katedrom“ („Novosti“) itd.⁷² „Glas“ je u članku pod naslovom „Nacionaliste pred sud“, prenosio podršku koju je Opštinski odbor SUBNOR-a pružio izricanju idejno-političkih mjera trojici profesora uz komentar „da je neshvatljivo da su takvi ljudi toliko dugo djelovali s pozicija srpskog nacionalizma i ujedno predavali studentima, kao da se ništa nije događalo“.⁷³

Braneći se od optužbi, Zec je u pisanoj izjavi napisao sljedeće: „U toku rada primao sam mnoge prijetnje da ću se loše provesti ako ne postupim po ’uputstvima za prolaznost studenata’ (radi se o konkretnim osobama) što ja nisam uzimao ozbiljno (...)“.⁷⁴ Drugom prilikom je istakao: „Fakultet je pokrenuo inicijativu da se predmet koji ja predajem (mene niko nije pitao kao nastavnika) ne polaže više kao razlika pri prelazu s viših škola. Tako je od 1975. g. Opravdanje: Fakultet je u teškoj finansijskoj situaciji. Da li to znači da se tako treba rješavati finansijsko stanje fakulteta, preko povećanja broja platežno sposobnih studenata“.⁷⁵ Zec je davao i ovakva objašnjenja političke afere: „Bavio sam se svim (umjetnošću, literaturom). Proputo-

⁷¹ „Saopštenje Opštinskog komiteta SK Banjaluka. Nacionalistima kazna“, *Glas. Listu Socijalističkog saveza radnog naroda*, Bañaluka 31. 5. i 1. 6. 1986, 2.

⁷² Jovan B. Dušanić, n. d., 462,

⁷³ J. Sl, „Sa sjednice Opštinskog odbora SUBNOR-a Banjaluka. Nacionaliste pred sud“, *Glas. Listu Socijalističkog saveza radnog naroda*, Bañaluka, 25. 6. 1986, 6.

⁷⁴ AMZ, Zec Miodrag, Ekonomski fakultet Banja Luka, Izjava povodom Informacije Centra SDB u B. Luci od 28. 12. 1985, Banja Luka, 10. 2. 1986. g. 11.

⁷⁵ AMZ, Zapisnik sa sastanka OOSK II god. Ekonomskog fakulteta održanog dana 6. 5. 1986. g. 3.

vao sam Italiju uzduž i poprijeko. Obišao sam sve katoličke crkve iz perioda renesanse, a recimo u pravoslavnu nikad nisam ušao. U kafane nisam išao. Moja greška je samo što nisam razumio sredinu u koju sam došao. Želio sam živjeti u Banja Luci na isti način, umjetnički, ali na to se ovdje drukčije gleda. Došao sam u situaciju da nisam siguran kako će mi se koji stav tumačiti“. ⁷⁶

U Saopštenju OK SK Banjaluka se navodilo: „Istovremeno, ukazano je na odgovornost članova SK u poslovodstvu i samoupravnim organima Ekonomskog fakulteta prilikom procjenjivanja mogućnosti daljeg radnog angažovanja ovih nastavnika u nastavno-naučnom procesu“. ⁷⁷ Naučno-nastavno vijeće Ekonomskog fakulteta se izjasnilo za isključenje iz nastave docenta mr Zeca (starog 34 godine), docenta dr Dušanića (36), dok je asistent mr Zolotić (36) mogao ostati u nastavi. Kao osnov ove odluke poslužila je odredba Zakona o visokom školstvu SR BiH iz 1985. godine, prema kojoj „za nastavnika i saradnika visokoškolske organizacije može biti izabran kandidat koji svoje djelovanje zasniva na marksističkoj naučnoj osnovi, koji mlade generacije vaspitava u duhu socijalističkih samoupravnih odnosa, ravnopravnosti i zajedništva, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti SFRJ“. ⁷⁸ Radna grupa OK SK je utvrdila da Zec nije djelovao sa nacionalističkih pozicija u radu sa studentima ili među zaposlenima, a njegov rad „ocjenjuje kao visokokvalitetan, prožet specifičnim pristupom materiji koju obuhvata njegov predmet, protkan naporom i željom da se studentima otvore vidici“. Novoizabrani dekan, prof. dr Krstan Malešević, tumačio je ovaj slučaj tako što su „mnoge kolege, vjerovatno iz zavisti /manje talentovani/, teretile svog kolegu“. „Po Maleševiću, Zec treba da dobije partijsku kaznu, ali ne kao nacionalista, jer to ni izdaleka nije, nego za 'brzinu na riječima', koja nije uvijek bila – odmjerena“. ⁷⁹ Već do druge polovine juna 1986, o ovom slučaju su pisali „Oslobođenje“, „Slobodna Dalmacija“, ljubljansko „Delo“, „Mladost“, beogradska „Osmica“ i „NIN“. ⁸⁰ List „Mladost“ je slučaj prenio kroz izrazito kritički tekst Momčila Petrovića, pod naslovom „Dogodilo se u Banja Gulagu“. ⁸¹

Svi izvori se slažu u tome da su studenti Ekonomskog fakulteta bili uz svoje profesore i da nisu podržavali njihovo isključenje iz nastave. ⁸² „Apel javnosti“ koji je tražio da se osudi „nezakonito kažnjavanje“ i da se Zec i Dušanić vrate u nastavu,

⁷⁶ AMZ, Izvod iz zapisnika sa 4. sastanka OOSK II godine održanog 15. 1. 1986. g. na Ekonomskom fakultetu, 8.

⁷⁷ „Saopštenje Opštinskog komiteta SK Banjaluka. Nacionalistima kazna“, *Glas. List Socijalističkog saveza radnog naroda*, Bañaluka, 31. 5. i 1. 6. 1986, 2.

⁷⁸ Звонко Симић, н. д., 21.

⁷⁹ Душан Кесман, „'Свједочења' и чинјенице“, *Glas. List Socijalističkog saveza radnog naroda*, Banjaluka, 19. i 20. 7. 1986, 5.

⁸⁰ Звонко Симић, нав. дјело, 22.

⁸¹ Iako je banjalučka Narodna biblioteka bila pretplaćena na list „Mladost“ koji je redovno isporučivan, upravo je broj 20 iz juna 1986, u kome je štampan kritički tekst Momčila Petrovića, nestao. Informacija iz Narodne i univerzitetske biblioteke Republike Srpske.

⁸² „Glasali smo za kazne, jer nam je rečeno da su svi forumi, od CK BiH pa do Opštinskog komiteta, zauzeli stav, a da mi treba da se ponašamo u skladu sa demokratskim centralizmom. A ako se ne povinujemo, naša osnovna organizacija će biti raspuštena i mi isključeni. Pa ti posle ne glasaj!“, svjedočila je jedna studentkinja, Muslimanka, Momčilo Petrović, n. d., 15.

uputio je Odbor za odbranu slobode misli i izražavanja 25. juna 1986. godine.⁸³ Dušanić navodi da su članovi Predsjedništva CK SK BiH, prema nezvaničnim informacijama, „pokrenuli, koordinirali i usmeravali aktivnosti na slučaju banjalučkih univerzitetskih profesora“. Na sjednicama OK SK Banjaluka na kojima se raspravljalo o ovom slučaju, prisustvovali su i predstavnici CK SK BiH, među kojima su uvijek bili i članovi Predsjedništva CK Nevenka Selimović i narodni heroj Rudi Kolak, koji je bio i član CK SKJ.⁸⁴ Zolotić je nastavio da radi dok su Zec i Dušanić, nakon isključenja iz nastave, napustili Banjaluku i otišli u Beograd. Prvi je nastavio da radi u Institutu ekonomskih nauka u Beogradu a drugi u oblasti privrede.⁸⁵ Na taj način je Banjaluka ostala bez dva afirmisana stručnjaka na jugoslovenskom nivou, koji su važili za najbolje predavače na Ekonomskom fakultetu. Moguće je da ih je u sukob sa sredinom dodatno dovelo i zalaganje za pooštavanje kriterijuma za izbor u naučna zvanja.⁸⁶ Dokumenti vezani za ovaj politički slučaj bili su objavljeni u Dušanićevoj knjizi pod naslovom *Bauk velike Srbije: banjalučki slučaj*, koja je izašla u Beogradu 1989. godine.⁸⁷ Miodrag Zec tvrdi da je osnovni uzrok montirane političke afere otpor koji je Naučno-nastavno vijeće Ekonomskog fakulteta pružalo pokušajima prelaska kadrova sa Više ekonomsko-komercijalne škole (VEKS), koja je ukinuta 1980, na fakultet, zbog toga što nisu ispunjavali zakonske uslove. S obzirom na to da su svi kadrovi, osim jednog, na VEKS-u bili Muslimani, cijela stvar je bila pogodna da se predstavi kao nacionalni obračun, što je u tadašnjoj BiH, zatvorenom „tamnom vilajetu“, bilo veoma osjetljivo pitanje. Zec tvrdi da je kao glavni operativac za izvođenje afere bio angažovan sekretar Opštinskog komiteta SK Zoran Kalinić uz učešće članova nastavnog osoblja Ekonomskog fakulteta Stanka Stanića, Rajka Tomaša i drugih dok je glavni svjedok bio saradnik SDB-a Boro Pašalić („Kent“). Takođe, Zec tvrdi da se Stanko Stanić, kasniji rektor Univerziteta, uselio u stan koji je on napustio po odlasku iz Banjaluke. Trojica optuženih su tendenciozno predstavljani kao „beogradska grupa“ iako nisu bili privatno bliski. Osim toga, njihov dolazak iz Beograda u Banjaluku, kao i dolazak drugih kadrova na tek osnovani Ekonomski fakultet, doživljen je kao remećenje banjalučkog „rasporeda moći“. Smatra da ih je od zatvorske kazne spasila podrška studenata svih nacionalnosti kao i nova pojava „srpskog nacionalizma“ na području Zvornika koja je skrenula pažnju organa vlasti.⁸⁸

Na povećanje broja lica koja su se tokom 1987. i 1988. godine „eksponirali sa pozicija nacionalizma“ na području Banjaluke, prema ocjeni Partije, uticala su „zao-

⁸³ „Апел јавности“, *Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања. Саопштења и други документи*, приредио Коста Чавошки, (Београд: ЈП Службени гласник, 2009), 116–117.

⁸⁴ Јован Душанић, н. д., 470, 480.

⁸⁵ *Педесет година после 1969–2019: генерација студената Економског факултета у Београду*, приређивачи Јован Б. Душанић, Слободан Покрајац, Давор Рошић, (Београд: Јован Б. Душанић, Економски факултет Универзитета у Београду, 2020), 84; Miodrag Zec CV, https://www.f.bg.ac.rs/cv/ZEMI_241.pdf, (pristupljeno 14. 5. 2024. godine).

⁸⁶ Momčilo Petrović, n. d., 15.

⁸⁷ Јован Б. Душанић, *Бauк велике Србије: бањалучки случај*, (Београд: Књижевна радионица Растка Закића, 1989). Аутор је лично поконио један примјерак књиге банјалучкој Народној библиотеци, која је била уредно заведена, али је убрзо након тога примјерак уклоњен. Јован Душанић, имејл послат аутору 5. 2. 2022.

⁸⁸ Intervju sa Miodragom Zecom, Beograd, 24. 11. 2020.

štravanja međunacionalnih odnosa na području SAP Kosova i SR Srbije, sve učestaliji protesti Srba i Crnogoraca, mitinzi solidarnosti, pozivi na nacionalnu homogenizaciju, naglašena politizacija nacionalnih odnosa u cijelom društvu, afera 'Agrokomerc', politizacija ustavnih promjena, sve slabosti u djelovanju organizovanih socijalističkih snaga" i sl.⁸⁹

Predsjedništvo CK SK BiH se 1. septembra 1988. godine kritički osvrnulo na najavljene protestne zborove u BiH od strane Odbora za organizovanje protestnih zborova Srba i Crnogoraca koji su organizovani sa ciljem sa se spriječiti „iseljavanje Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije, kao i sasecanje genocidnih metoda nad nealbanskim življem u ovoj našoj južnoj pokrajini“. Predmet kritike bio je najavljeni protestni miting ispred Muzeja AVNOJ-a u Jajcu, pri čemu od strane organizatora nije ostvaren kontakt sa SSRN u Jajcu niti sa bilo kojom drugom društveno-političkom organizacijom u tom gradu. Vrh Partije je posebno smetalo to što je organizovanje mitinga teklo u okviru onih opština Bosanske Krajine u kojima „dominira pretežno stanovništvo jedne nacionalnosti (Šipovo, Mrkonjić Grad, Bosanski Petrovac, Titov Drvar)“, najava dolaska oko hiljadu stanovnika sa Kosova i Metohije kao i građana „od Knina do Jajca“.⁹⁰ Naglašeno je da je sve češće okupljanje građana na nacionalnoj osnovi i organizovanje raznih odbora koji su nastupali kao „paralelni centri“ političkog odlučivanja u direktnoj suprotnosti sa politikom SKJ.⁹¹

Organi SDB-a sa podozrenjem su gledali na aktivnosti SPC u pogledu obilježavanja šest vijekova Kosovske bitke. Po njima, time se provodila „intenzivnija nacionalistički intonirana propagandna aktivnost“. U istom duhu su ocjenjivani pozivi na odlazak u manastir Ozren 3. septembra 1988, na doček moštiju Svetog kneza Lazara, kao i pozivi na posjećivanje svetinja na prostoru SAP Kosova i SR Srbije. Isti izvori su bilježili učešće sveštenstva u raspravama o međunacionalnim odnosima i ustavnim amandmanima. Isticano je kako se u sveštenečkim redovima mogu čuti tvrdnje o ugroženosti Srba u Hrvatskoj i BiH, zapostavljanju ćirilice i sl. U istim krugovima je posebno podvlačeno da Srbi sa područja Bosanske Krajine ne smiju dopustiti da im se ponovi 1941. godina.⁹² Budno su praćene i aktivnosti u pogledu istraživanja stradanja srpskog naroda i SPC u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Postoji trag o mjerama koje je SDB preduzimala u cilju presijecanja aktivnosti Srpske akademije nauka i umetnosti na banjalučkom području u tom smislu, sredinom osamdesetih godina.⁹³

⁸⁹ ARS, OK SK BL, Aktuelna pitanja međunacionalnih odnosa na području opštine Banjaluka, Banjaluka septembra 1988, 1–2.

⁹⁰ ARS, OK SK BL, Rezime rasprave sa sjednice Predsjedništva CK SKBiH, održane 1. 9. 1988. godine.

⁹¹ Isto, 3–5. Konstatujući sve dublju krizu u zemlji i porast nacionalizama koji su nagrizali i SKJ, CK SK BiH je na 23. sjednici ocijenio: „Bez federativne i zbratimljene, socijalističke, samoupravne, nesvrstane, Titove Jugoslavije nema ni Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Zbog toga je borba za očuvanje i prosperitet AVNOJ-ske Jugoslavije istovremeno i borba za očuvanje u revoluciji stečenog identiteta Bosne i Hercegovine i prava njenih naroda i narodnosti na zajednički život“. ARS, OK SK BL, Saopštenje sa 23. sjednice Centralnog komiteta SKBiH, 3.

⁹² Никола Ожеговић, „Српска православна црква на подручју Бањалуке од 1961. до 1991. године“, 385.

⁹³ *Čuvari Jugoslavije*, 51.

U septembru 1988 konstatovano je kako se pokazuje da se „u uslovima povećane politizacije nacionalnog pitanja i razni ekscesi i događaji iz svakodnevnog života mogu izroditi u ozbiljnije političke probleme i negativno reflektovati na nacionalne odnose“. To je bio slučaj sa ubistvom koje je izvršilo lice srpske nacionalnosti u banjalučkom naselju Gornji Šeher, a kome su muslimanski nacionalisti davali naglašenu nacionalnu dimenziju. To je dovelo do zahlađivanja srpsko-muslimanskih odnosa u pomenutom dijelu grada. Registrovano je i nekoliko slučajeva „revanšističkog ispoljavanja“ u vidu razbijanja izloga i oštećenja radnji lica albanske narodnosti uz poruku da se to čini iz osвете zbog stradanja Srba na Kosovu.⁹⁴

Zaključak

Najkrupnije afere u vezi sa optužbama za „nacionalizam“ na prostoru Banjaluke, bile su vezane za navodno ili stvarno ispoljavanje onoga što je ocjenjivano kao „srpski nacionalizam“. Pod tim pojmom su se podrazumijevale ne samo slobodne diskusije, javne ili privatne, o političkim i društvenim pitanjima „iz srpskog ugla“, koje su odudarale od zvanične ideološko-političke platforme SKJ, već i puko isticanje srpskog nacionalnog i kulturnog identiteta mimo zvanične, ustaljene i jedino dozvoljene matrice. Upadljivo je to da su gotovo sve optužbe za „srpski nacionalizam“ na području Banjaluke u razmatranom periodu bile praćene optužbama za negiranje muslimanske nacije i isticanje ugroženosti Srba od strane Muslimana. Takođe, očigledno je da je bilo zabranjeno i politički veoma opasno isticanje činjenice da je srpski narod dao ubjedljivo najveći doprinos u Narodnooslobodilačkoj borbi, u odnosu na druge narode u BiH. Osjetljivo je bilo i pitanje istraživanja genocida NDH nad Srbima. Optužbe i osude za „srpski nacionalizam“ pogađale su istaknute književne stvaraoce, nastavno osoblje Univerziteta, advokate kao i službenike Srpske pravoslavne crkve. Činjenice pokazuju da su pojedini srpski krajevi koji su tokom Drugog svjetskog rata bili uz ravnogorski pokret (Manjača) bili svjesno zapostavljeni. Na mladom Univerzitetu u Banjaluci (od 1979. Univerzitet „Đuro Pucar Stari“) progonjeni su isključivo članovi nastavnog osoblja srpske nacionalnosti. U periodu od 1976–1986, zabilježeno je šest takvih slučajeva. Posljedice su bile višestruke. Neki intelektualci su napustili Banjaluku i BiH, dok je izdržavanje zatvorskih kazni od strane osuđenih intelektualaca ostavljalo trajne negativne posljedice kao što su društveni bojkot, nemogućnost odgovarajućeg zaposlenja, stalno podozrenje, urušavanje zdravlja i sl. Politički mehanizam progona se oslanjao na zvaničnu ideologiju i rigidne zakone jednopartijske totalitarne države dok su motivi potkazivača i progonitelja bili različiti, uključujući i one sasvim lične prirode. Istraživanje političkih progona u BiH pokazuje i to da jugoslovensko, a posebno bosanskohercegovačko društvo, nije uspjelo da dostigne potreban nivo političke i društvene kohezije, te da su se razlozi ratnih sukoba i podjele BiH iz devedesetih godina mogli naslutiti znatno ranije.

⁹⁴ ARS, OK SK BL, SKJ, OK SK BiH, Predsjedništvo, Banjaluka, Aktuelna pitanja međunacionalnih odnosa na području opštine Banjaluka, Banjaluka, septembra 1988. godine, 2.

REFERENCE

- Antić, Čedomir, i Nenad Kecmanović. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: NIP Nedeljnik, 2016.
- Cvetković, Srđan. „Struktura političkih osuđenika u Srbiji i Jugoslaviji 1945–1985“, *Hereticus: Časopis za preispitivanje prošlosti*, vol. VII, no 1-2, (2009) 72–87.
- *Čuvari Jugoslavije. Suradnici UDBE u Bosni i Hercegovini IV. Srbi*. Urednik Ivan Bešlić. Posušje: Samizdat, 2003.
- Dušanić, Jovan B. *Bauk velike Srbije: banjalučki slučaj*. Beograd: Književna radionica Rastka Zakića, 1989.
- Dušanić, Jovan B. *Ekonomija postmoderne*. Banja Luka: Univerzitet u Banjaluci, Ekonomski fakultet, 2016.
- Đurović, Draženko. *Politički odnosi u Bosni i Hercegovini 1945–1958*. Istočno Sarajevo–Banja Luka: Institut istorijskih nauka Univerziteta u Istočnom Sarajevu–Arhiv Republike Srpske–Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2024.
- Ekmečić, Milorad. „Odgovor na neke kritike 'Istorije Jugoslavije' (XIX vijek)“. U: *Istorija Jugoslavije u svjetlu kritike: polemike u jugoslavenskim časopisima 1973–1976*. Priredio Božidar Jakšić, 215–278. Zemun–Zagreb–Sarajevo: Udruženje za kulturu povezivanja Most Art Jugoslavija–Srednja Evropa–Buybook, 2022.
- Jevtić, Miloš. *Živa reč Milorada Ekmečića*. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990.
- Koljević, Nikola. *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993–1995*. Knjiga I, Beograd: JP Službeni glasnik–JU Službeni glasnik Republike Srpske, 2008.
- *Krajina i krajišnici I*. Beograd: Izdaje Jovan Zubović, 1968.
- *Krajina i krajišnici II*. Beograd: Izdaje Jovan Zubović, 1970.
- Latinović, Goran. „In memoriam Perko Vojinović (1935–2002)“. *Radovi: časopis za humanističke i društvene nauke Filozofskog fakulteta u Banjaluci*, br. 5, (2002), 350–353.
- Lemajić, Nenad. *Seobe stanovnika Manjače u Srem*. Sremska Mitrovica: Zavičajno društvo „Manjača“–„Kulturno prosvetna zajednica“–Ustanova za negovanje kulture „Srem“, 2004.
- Marijanac, Zdravko D. *MB 8877*. Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske, 2005.
- *Odbor za odbranu slobode misli i izražavanja: Saopštenja i drugi dokumenti*. Priredio Kosta Čavoški. Beograd: JP Službeni glasnik, 2009.
- Ožegović, Nikola. „Jugoslovenska narodna armija u Banjaluci (1945–1992)“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1, (2022), 154–176. DOI: <https://doi.org/10.5937/vig22011540>
- Ožegović, Nikola. „Srpska pravoslavna crkva na području Banjaluke od 1961–1991. godine“. U: *Srpska pravoslavna crkva: izazovi i iskušenja kroz istoriju*. Urednici: Svetozar Boškov, Boris Stojkovski, Nemanja Dević i Predrag Vajagić, 375–389. Bačka Palanka–Novi Sad: Centar za istorijska istraživanja Univerzi-

teta u Novom Sadu–Srpska pravoslavna opština Bačka Palanka–Institut za savremenu istoriju, 2023.

- Ožegović, Nikola. „Zemljotres u Banjaluci i Bosanskoj Krajini 1969. godine“. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2022), 495–512.
DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2022.2.oze.495-512>
- *Pedeset godina posle 1969–2019: generacija studenata Ekonomskog fakulteta u Beogradu*. Priredili Jovan B. Dušanić, Slobodan Pokrajac, Davor Rošić. Beograd: Jovan B. Dušanić–Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2020.
- Petrović, Momčilo. „Dogodilo se u Banja Gulagu“. *Mladost, List Saveza socijalističke omladine Jugoslavije*, godina LXVIII, nova serija, br. 20, 16–29. 6. 1986, 14–15.
- Potkozarac, Jovan. *Srbi u prošlosti*. Beograd: Izdaje Jovan Zubović, 1967.
- Potkozarac, Jovan. *Srbi u prošlosti II*. Beograd: Izdaje Jovan Zubović, 1969.
- Selenić, Slobodan. *Srbija 1980–1986: Politička istorija od Tita do Miloševića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021.
- Trbić, Goran i Draško Marinković. „In memoriam, prof. dr Zdravko Marijanac (1936–2017)“. U: *Zbornik radova: Demografski procesi i srpski nacionalni interesi*. Priredio Slobodan Nagradić, 245–247. Banja Luka: Matica srpska - Društvo članova Matice srpske u Republici Srpskoj, 2018.
- Vojinović, Perko. *Istine i zablude o srpstvu, jugoslovenstvu i slovenstvu*. Beograd: Rad, 1999.
- Vojinović, Perko. *Istoriografija u službi crnogorskog separatizma: Moja borba u Istorijском institutu Crne Gore*. Banja Luka, izdanje autora, 2001.
- Vojinović, Perko. *Kada nas ne bude bilo više: Sjećanja na djetinjstvo i mladost, zapisi i pisma iz tamnice*. Banja Luka: izdanje autora, 1998.

THE STRUGGLE AGAINST “SERBIAN NATIONALISM”
AND THE POLITICAL PERSECUTION OF SERBIAN INTELLECTUALS
IN BANJA LUKA IN THE 1970s AND 1980s

Nikola Ožegović, PhD*

Summary

The paper shows how in the area of Banja Luka (Bosnia and Herzegovina) the League of Communists of Yugoslavia (LCY) and the state authorities fought against what was assessed as “Serbian nationalism” within the ideology of the ruling party, during the last two decades of the Yugoslav state. The ideological basis, context and political and social mechanism of the persecution of Serbian intellectuals in the area of Banja Luka, the regional center of Bosnian Krajina, which was mostly populated by Serbs, are presented. The term “Serbian nationalism” meant not only free discussions, public or private, about political and social issues “from the Serbian point of view”, which differed from the official ideological and political platform of the LCY, but also the mere emphasis of the Serbian national and cultural identity outside the official, fixed and only allowed matrices. Almost all accusations of “Serbian nationalism” in the Banja Luka area were accompanied by accusations of denying the Muslim nation and emphasizing the threat of Serbs by Muslims. Also, it is obvious that it was forbidden and politically very dangerous to highlight the fact that the Serbian people made by far the greatest contribution in the National Liberation Struggle (1941–1945), compared to other peoples in Bosnia and Herzegovina. The question of researching and highlighting the genocide of the Independent State of Croatia against the Serbs was also sensitive. At the newly founded University in Banja Luka, only members of the teaching staff of Serbian nationality were persecuted. In the period from 1976–1986, six such cases were recorded. The political mechanism of persecution relied on the official ideology and rigid laws of the one-party totalitarian state, while the motives of the whistleblowers and the persecutors were different, including those of a completely personal nature. Research on political persecutions in Bosnia and Herzegovina shows that the Yugoslav and especially Bosnian society failed to reach the required level of political and social cohesion and that the reasons for the war conflicts and the division of Bosnia and Herzegovina in the 1990s could have been foreseen much earlier.

KEYWORDS: “Serbian nationalism”, political affairs, political prisoners, intellectuals, League of Communists of Yugoslavia, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina, University of Banja Luka

---

* International Research Fellow, National Research University, Higher School of Economics, Moscow, Russian Federation
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6129-3873>; E-mail: nozhegovich@hse.ru